

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

130:2 • 2010

Rättelse – Nationella operationer vs. NATO-operationer

Av Ola Tunander

På Förvarshögskolans slutna "forskarseminarium" om "Ubåtsoperationernas plats i det kalla kriget",¹ blev det sagt att jag nog hade blivit inbjuden till seminariet, men avstått från att komma.² Denna beskrivning återkommer i professor Gunnar Åselius artikel "Konspiration eller panikreaktion" i *Historisk tidskrift* (129:4). Åselius skriver att frågan om min närvaro hade kommit upp under seminariet, och att det visade sig att "Tunander var inbjuden men hade tackat nej".³ Eftersom Åselius här grundar sig på en missuppfattning finner jag det rimligt att komma med en rättelse.

Jag fick berättat för mig att Förvarshögskolan skulle hålla ett slutet kallakrigsseminarium den 30 januari 2008, men jag visste inte att det skulle handla om ubåtsincidenter. Jag visste inte heller att det i betydande grad skulle handla om mig. Det inledande föredraget ägnades helt åt min forskning. Jag var inte inbjuden. Det torde för övrigt höra till ovanligheten att Förvarshögskolan tillsammans med Kungliga Örlogsmannasällskapet och Kungliga Krigsvetenskapsakademien organiserar ett stort seminarium som främst riktar sig mot en nu levande person, som dessutom inte har bjudits in. Men i likhet med någon journalist och kritiker, som Åselius nämner, fick jag en inbjudan till att sitta i publiken på ett "öppet möte" om Hårsfjärdsincidenten senare samma dag. Eftersom jag har skrivit böcker i frågan (även på engelska) kontaktade jag den då föreslagna ordföranden för mötet. Han sa att det var Örlogsmannasällskapet som höll i regin, men att det efter presentationerna skulle finnas ett begränsat utrymme att ställa en fråga eller två. Att jag skulle betala en flygbiljett till Stockholm på dessa premisser framstod som överambitiöst. Men jag tackade varken ja eller nej, eftersom denna "inbjudan" i själva verket var en annonsering av ett öppet möte. Enda

1. <http://www.fhs.se/sv/Om-Forsvarshogskolan/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2008/Ubatar-och-kalla-kriget>; <http://www.fhs.se/sv/Om-Forsvarshogskolan/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2008/Oppet-mote-om-Harsfjarden-1982>.

2. Herman Fältström (red.), *Ubåtsoperationer och kränkningar under det kalla kriget* (Stockholm 2009), s. 28.

3. Gunnar Åselius, "Konspiration eller panikreaktion?: Sverige och ubåtskränkningarna under 1980-talet", *Historisk tidskrift*, 129:4 (2009), s. 652. Artikeln behandlar Mathias Mossbergs bok *I mörka vatten: hur det svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan* (Stockholm 2009).

skälet till att man på det tidigare "forskarseminariet" visste att jag inte skulle dyka upp i salen var att det var ett slutet seminarium som jag inte var inbjuden till. Att Åselius blivit missledd i detta avseende är inte hans fel.

Åselius skriver vidare att jag har en "omdiskuterad tes om att NATO-ubåtar låg bakom kränkningarna av svenska vatten under 1980-talet".⁴ Detta är en missuppfattning. Dels har jag inte uteslutit sovjetisk aktivitet, dels har jag skrivit att de ubåtar som visade upp sig i hamnar och i tätbefolkade skärgårdsområden med stor sannolikhet var västliga ubåtar, men jag har konsekvent undvikit att tala om "NATO-ubåtar". USAs försvarsminister Caspar Weinberger (1981–87) talade visserligen år 2000 i en lång tv-intervju i termer av "NATO" när han beskrev hur amerikanska eller västliga ubåtar under 1980-talet "ofta" och "regelbundet" opererade i svenska vatten för att testa svenskt kustförsvar.⁵ Omedelbart efter denna intervju sade den före chefen för den brittiska militära underrättelsetjänsten, Sir John Walker: "inne i Stockholms skärgård var det nödvändigt att ha garantier för att Sverige inte skulle angripa med torpeder", och NATO "hade rätt till ett bestämt antal inträngningar under en given period".⁶ Men strax därefter sa general Vagleik Eide, norsk överbefälhavare (1987–1989) och ordförande för NATO:s Militärkommitté (1989–1993), att Weinbergers och Walkers ord inte skulle tolkas som att deras ubåtsoperationer i svenska vatten var formella NATO-operationer. De var för sensitiva för att drivas inom ramen för NATO-systemet. När Weinberger talade om "NATO" talade han snarare om nationella "amerikanska och brittiska operationer tillsammans med en eller flera allierade", sa Eide.⁷ Liknande ord använde den brittiske generalsekreteraren till NATO, George Robertson. Han sade att det Weinberger hade sagt om ubåtsoperationer i svenska vatten "inte är en fråga för NATO. [...] Det är en fråga mellan Sverige och de enskilda länder som äger enskilda ubåtar. Om pensionerade amerikanska försvarsministrar vill sjunga ut så är det upp till dem".⁸ Både Eide och Robertson talade entydigt om nationella (amerikanska eller brittiska) operationer utanför NATO-systemet. Men när Weinberger preciserade sig sa han att dessa operationer utfördes på

4. Åselius (2009) s. 651.

5. Intervju med Caspar Weinberger, *Striptease*, SVT 2, 7/3 2000.

6. Associated Press (London), 7/3 2000.

7. Ola Tunander, *The secret war against Sweden: US and British submarine deception in the 1980s* (London & New York 2004) s. 259. General Eide läste igenom min bok i korrektur innan den gick till tryck. Han skrev att den var "intressant". Han hade ingenting att invända mot min formulering.

8. Intervju med George Robertson, *Aktuellt*, SVT 1, 29/3 2000; se även Tunander (2004) s. 259.

grundval av bilaterala ”navy-to-navy”-överenskommelser: den amerikanska marinen hade konsultationer med den svenska marinen. Ubåtsinfrågningarna i den svenska skärgården skulle enligt såväl Weinberger som Eide och Robertson ytterst vara en angelägenhet mellan stater.

Även den brittiske marinministern Sir Keith Speed (1979–1981, medlem av försvarskommittén 1983–1987) hävdade att Storbritanniens ubåtsoperationer i svenska vatten (med Porpoise och Oberonubåtar) stod under nationellt brittiskt kommando. Han talade om brittisk-svenska ”bilaterala överenskommelser”, inte om NATO-operationer,⁹ vilket han bekräftade i *Sunday times* 2008. Men enligt en icke-publicerad del av denna intervju skedde de förberedande konsultationerna, navy-to-navy, mellan den brittiske och svenske chefen för försvarsstaben alternativt mellan den brittiske chefen för ubåtsvapnet (*Flag Officer Submarines, FOSM*) och den svenske chefen för ubåtsflottiljen.¹⁰ Operationerna beslöts bilateralt mellan representanter för den brittiska och svenska marinen, medan den brittiske COMSUBEASTLANT (*NATO Commander Submarines Eastern Atlantic*) och hans amerikanske vice befälhavare koordinerade dessa operationer, även i Östersjön. Samtidigt vet vi att COMSUBEASTLANT och Royal Navys chef för ubåtsvapnet (FOSM) var en och samma person med en NATO-hatt respektive nationell hatt. Ubåtarna koordinerades av ett NATO-kommando men stod inte under NATO-kommando. Ovan nämnda centrala personer pekar entydigt på att ubåtarna stod under nationellt brittiskt/amerikanskt kommando.

Jag har inte haft någon ”tes om att NATO-ubåtar låg bakom kränkningarna av svenska vatten under 1980-talet”. Men om man ska tro Keith Speed, var den som höll i dessa operationer på svensk sida den dåvarande chefen för försvarsstaben, tidigare chefen för ubåtsflottiljen. När han nu i efterhand är den ende som uppträder som talare vid både Försvarshögskolans ”forskarseminarium” och dess ”öppna möte” – möten som väsentligen riktade sig mot min granskning av dessa operationer – är han inte nödvändigtvis en neutral historiker.

9. Intervju med Keith Speed, *Striptease*, SVT 2, 11/4 2000.

10. Pelle Neroth, ”Margaret Thatcher told navy to raid Swedish coast”, *Sunday times*, 27/1, 2008; se e-post till redaktören *Sunday times* från Pelle Neroth (sönt vidare till mig den 8/2 2008 som svar på min förfrågan). Se även Ola Tunander, *Spelet under ytan: teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige 1982*, arbetsrapport 16 från forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget, rev. uppl. (Göteborg & Stockholm 2009), http://www.prio.no/upload/people/ola_tunander/Spelet%20under%20ytan.pdf